

Γεγονότα του κύκλου ζωής και γυναικεία απασχόληση

ΧΑΡΗ ΣΥΜΕΩΝΙΔΟΥ

Εισαγωγή

Η ΓΥΝΑΙΚΕΙΑ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗ ΣΤΗΝ Ελλάδα μειώθηκε από 34% το 1961 σε 23% το 1981. Αντίθετα στις περισσότερες ευρωπαϊκές χώρες παρατηρήθηκε κατά την περίοδο αυτή αύξηση στα ποσοστά των οικονομικά ενεργών γυναικών, τα οποία είναι και πολύ υψηλότερα σε σύγκριση με τα ποσοστά της Ελλάδας.¹ Η μείωση που παρατηρήθηκε στη χώρα μας επηρεάζεται από διάφορους κοινωνικο-οικονομικούς και δημογραφικούς παράγοντες. Ορισμένοι από τους παράγοντες αυτούς είναι: η πληθυσμιακή γήρανση, που οφείλεται σε μεγάλο βαθμό στη μείωση της γεννητικότητας· η εσωτερική μετανάστευση από τις αγροτικές στις αστικές περιοχές, που απομάκρυνε τις γυναίκες από τον αγροτικό τομέα της παραγωγής· η έντονη ανάπτυξη της «παράλληλης» οικονομίας, η απασχόληση των γυναικών σε παραδοσιακά κυρίως επαγγέλματα, όπου παρατηρήθηκε σχετικά χαμηλή αύξηση της απασχόλησης.²

Στο άρθρο αυτό δεν θα προσπαθήσουμε να ερμηνεύσουμε τις διαχρονικές τάσεις απασχόλησης των γυναικών: θα χρησιμοποιήσουμε διαστρωματικά στοιχεία με στόχο τη διερεύνηση της σχέσης των γεγονότων του κύκλου ζωής, όπως είναι ο γάμος και η γέννηση του πρώτου παιδιού, με τη γυναικεία απασχόληση, χωρίς να επιχειρούμε αιτιακή προσέγγιση των μεταβλητών.

Τα στοιχεία που αναλύονται έχουν συγκεντρωθεί στα πλαίσια της έρευνας «Κοινωνικο-οικονομικοί προσδιοριστικοί παράγοντες της γονιμότητας στην Ελλάδα», που άρχισε το 1983 από το Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, μετά από πρόταση της συγγραφέως αυτού του άρθρου και με τη διεύθυνση της ίδιας.

Ο πληθυσμός που ερευνηθήκε αφορά 6.530 γυναίκες 15-44 ετών, παντρεμένες σε πρώτο γάμο, που ζούσαν μαζί με τους συζύγους τους. Το δείγμα της έρευνας ήταν τυχαίο, διαστρωματωμένο (δισταδιακή δειγματοληψία) και κάλυπτε όλη τη χώρα. Η συλλογή των στοιχείων έγινε με προσωπικές συνεντεύξεις, με βάση ειδικά σχεδιασμένο ερωτηματολόγιο που περιλάμβανε πλήθος δημογραφικές και κοινωνικο-οικονομικές μεταβλητές, καθώς και μεταβλητές στάσεων-αντιλήψεων γύρω από τη γονιμότητα και τους ρόλους

των δύο φύλων. Ακόμη καταγράφηκε με λεπτομέρεια το ιστορικό εγκυμοσύνης και απασχόλησης των γυναικών (συνολικά συγκεντρώθηκαν 500 μεταβλητές). Εδώ παρουσιάζονται ορισμένα αποτελέσματα της έρευνας, όσον αφορά τη γυναικεία απασχόληση στην Περιφέρεια της Πρωτεύουσας για δείγμα 1.924 γυναικών.

Ο όρος γονιμότητα αναφέρεται στο συνολικό αριθμό γεννήσεων ζώντων που είχε μια γυναίκα μέχρι την εποχή της έρευνας. Ο όρος απασχόληση καλύπτει την εργασία κατά την εποχή της έρευνας (τωρινή απασχόληση), καθώς και την εργασία σε άλλα στάδια κατά τη διάρκεια του γάμου.

Για τις ανάγκες της έρευνας, ως εργαζόμενες θεωρούνται οι γυναίκες που: (α) κατά την περίοδο της συνέντευξης δήλωναν ότι εργαζόνταν, (β) είχαν αφήσει προσωρινά την εργασία τους για λόγους ασθένειας ή διακοπών, ή είχαν άδεια μητρότητας αλλά επρόκειτο να επιστρέψουν στην εργασία τους.

Ο όρος εργασία καλύπτει τόσο την αμειβόμενη όσο και τη μη αμειβόμενη απασχόληση (π.χ. απασχόληση σε μια οικογενειακή επιχείρηση), την απασχόληση μέσα στο σπίτι (π.χ. εργασία «με το κομμάτι») και έξω από το σπίτι. Οι εργαζόμενες γυναίκες ρωτήθηκαν για τον αριθμό των ωρών που συνήθως απασχολούνται κάθε εβδομάδα. Καθώς η μερική απασχόληση δεν αναγνωρίζεται επίσημα στην Ελλάδα, δεν τους ζητήθηκε να ορίσουν την εργασία τους ως μερική ή πλήρη απασχόληση. Στην ομάδα των μη εργαζόμενων γυναικών ανήκουν όσες γυναίκες κατά το χρόνο της συνέντευξης αναζητούσαν εργασία, όσες είχαν πρόθεση να εργαστούν στο μέλλον και όσες δεν είχαν καμία πρόθεση για μελλοντική απασχόληση.

Ένα ακόμη σημείο που χρειάζεται διευκρίνιση, είναι ότι στην ανάλυση που παρουσιάζεται εδώ περιλήφθηκαν μόνο οι γόνιμες γυναίκες.

Από τις 1.924 γυναίκες που απαρτίζουν το δείγμα της Περιφέρειας Πρωτεύουσας, οι 1.881 βρέθηκαν ότι ήταν γόνιμες, είτε κατά την περίοδο της συνέντευξης είτε τουλάχιστον για κάποιο διάστημα κατά τη διάρκεια του γάμου.³

Το γεγονός ότι ορισμένες γυναίκες δεν μπορούν να αποκτήσουν παιδιά, πιθανόν να επιδρά θετικά στη συμμετοχή τους στο εργατικό δυναμικό και να παραποιεί τη σχέση γονιμότητας-απασχόλησης. Επο-

κό κόστος σε περίπτωση που παραμείνουν στο σπίτι και δεν εργαστούν.⁷

(στ) Γυναίκες με προοδευτικότερες αντιλήψεις για τους ρόλους των φύλων έχουν υψηλότερη συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό, έχουν εργαστεί σχετικά περισσότερο στο παρελθόν και είναι πιθανότε-

μένως, θεωρήθηκε σκόπιμο να παραλειφθούν οι μη γόνιμες γυναίκες από την ανάλυση που παρουσιάζεται εδώ. Ωστόσο, τα αποτελέσματα επηρεάζονται ελάχιστα από την παράλειψη αυτή, αφού πρόκειται μόνο για 43 γυναίκες.

Από το δείγμα των 1.881 γόνιμων γυναικών, οι 1062 είχαν εργαστεί μετά το γάμο και οι 665 εργάζονταν κατά το χρόνο της συνέντευξης. Εδώ θα εξεταστεί η πιθανή επίδραση της γονιμότητας και άλλων μεταβλητών στην απασχόληση. Οι υποθέσεις που θα εξεταστούν είναι οι εξής:

(α) Η εργασία των γυναικών μπορεί να συσχετίζεται με την ηλικία του γάμου και με τα στάδια του κύκλου ζωής.⁴

(β) Η ύπαρξη παιδιών και η ηλικία του μικρότερου παιδιού στην οικογένεια είναι σημαντικοί προσδιοριστικοί παράγοντες για το αν η γυναίκα εργάζεται ή όχι. Επίσης και η ηλικία της γυναίκας ασκεί κάποια επίδραση.⁵

(γ) Οι γυναίκες που είναι μητέρες μικρών παιδιών, κατά κανόνα, εργάζονται λιγότερες ώρες από τις υπόλοιπες γυναίκες.⁶

(δ) Το αν μια γυναίκα ενδιαφέρεται ή όχι να εργαστεί εξαρτάται από την ανάγκη της για εισόδημα (επίδραση του εισοδήματος) και από τον αναμενόμενο μισθό (αποτέλεσμα υποκατάστασης).⁶

(ε) Γυναίκες με μεγαλύτερη μόρφωση τείνουν να συμμετέχουν συχνότερα στο εργατικό δυναμικό, γιατί έχουν αυξημένες δυνατότητες για υψηλότερο εισόδημα. Δηλαδή, έχουν υψηλότερο ευκαιρια-

ρο να σκοπεύουν να εργαστούν στο μέλλον.⁸

(ζ) Οι στάσεις των ανδρών για την απασχόληση των συζύγων τους επιδρά σημαντικά στη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό.⁹

Εργασία και γεγονότα του κύκλου ζωής

Τα γεγονότα του κύκλου ζωής έχουν αναδειχθεί πρόσφατα ως ιδιαίτερα σημαντικός παράγοντας για τη μελέτη, τόσο της αμειβόμενης εργασίας της γυναίκας όσο και της εξέλιξης της οικογενειακής ζωής.¹⁰ Κεντρική έννοια σ' αυτό το πλαίσιο εργασίας είναι η «γραμμή σταδιοδρομίας», που ορίζεται ως η ιστορία της ζωής ενός ατόμου μέσα στις διάφορες σφαίρες ρόλων, όπως είναι ο γάμος, η γονεϊκή εμπειρία και η εργασία.¹¹

Στον Πίνακα 1, εκτίθενται τα στοιχεία για το ιστορικό εργασίας των γυναικών. Φαίνεται ότι το 21% των γυναικών δεν έχουν εργαστεί ποτέ. Από αυτές που έχουν κάποτε εργαστεί (1.492 γυναίκες), ποσοστό υψηλότερο από 60% είτε εργάζονταν χωρίς διακοπή, πριν και μετά το γάμο, είτε σταμάτησαν την εργασία τους κάποια στιγμή και δεν τη συνέχισαν ποτέ. Το ποσοστό των γυναικών που τουλάχιστον μια φορά ξανάρχισαν να εργάζονται, είναι μόνο 19%. Επίσης υπάρχει ένα αρκετό υψηλό ποσοστό γυναικών (18%), για τις ο-

ποίες δεν ήταν δυνατό να καταρτιστεί με λεπτομέρεια το ιστορικό εργασίας. Ο γάμος και η γέννηση του πρώτου παιδιού, φαίνεται ότι παίζουν πολύ αποφασιστικό ρόλο στη γυναικεία απασχόληση: Από τις 615 γυναίκες, που σταμάτησαν να εργάζονται και δεν επανήλθαν στο εργατικό δυναμικό, το 76% σταμάτησαν είτε την εποχή του γάμου, είτε με τη γέννηση του πρώτου παιδιού.

Αυτές οι τάσεις απασχόλησης των γυναικών στην Ελλάδα, σε σχέση με τη γονιμότητα, διαφέρουν από τις τάσεις που παρατηρούνται σε άλλες ευρωπαϊκές χώρες, όπου οι διακοπές εργασίας και οι επανακρίσεις στο εργατικό δυναμικό, λόγω διαφόρων γεγονότων του κύκλου ζωής, είναι πολύ συνηθισμένες.¹² Μια πιθανή ερμηνεία είναι η ανελαστικότητα της αγοράς εργασίας στην Ελλάδα, σε συνδυασμό με την απουσία προγραμμάτων επαγγελματικής εξειδίκευσης για τις γυναίκες εκείνες που απέχουν από το εργατικό δυναμικό για ένα μεγάλο χρονικό διάστημα. Ίσως αυτό να αποτελεί και βασική αιτία για το χαμηλό ποσοστό απασχόλησης των γυναικών στην Ελλάδα σε σύγκριση με τις άλλες ευρωπαϊκές χώρες.

Από τα στοιχεία του Πίνακα 2, φαίνεται ότι 35% των γυναικών του δείγματος εργάζονταν κατά την εποχή της έρευνας. Όταν τα στοιχεία κατατάσσονται με βάση τη διάρκεια του γάμου, τα ποσοστά των εργαζόμενων γυναικών είναι πολύ συναφή για όλες τις ομάδες διάρκειας γάμου, ενώ παρατηρείται μια ελαφρά α-

ΠΙΝΑΚΑΣ 1
Ιστορικό εργασίας των γυναικών

	N	%
Εργάζονταν συνέχεια πριν και μετά το γάμο	327	17,4
Δεν εργάστηκαν ποτέ (πριν ή μετά το γάμο)	389	20,7
Σταμάτησαν την εργασία πριν το γάμο και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	147	7,8
Σταμάτησαν την εργασία τους πριν το γάμο, αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	56	3,0
Σταμάτησαν την εργασία τους με το γάμο και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	293	15,6
Σταμάτησαν την εργασία τους με το γάμο αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	127	6,7
Σταμάτησαν την εργασία τους με τη γέννηση του πρώτου παιδιού και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	175	9,3
Σταμάτησαν την εργασία τους με τη γέννηση του πρώτου παιδιού, αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	95	5,0
Σταμάτησαν την εργασία τους σε κάποιο μεταγενέστερο στάδιο	143	7,6
Για πρώτη φορά εργάστηκαν μετά το γάμο	129	6,9
Σύνολο	1.881	100,0

ΣΗΜΕΙΩΣΗ

- Το ιστορικό εργασίας των γυναικών καταρτίστηκε ως εξής:
- Δεν εργάστηκαν ποτέ: τα στοιχεία αυτά έχουν προκύψει απ' ευθείας από το ερωτηματολόγιο.
 - Σταμάτησαν την εργασία τους πριν το γάμο και δεν ξανάρχισαν να εργάζονται: όσες άφησαν οριστικά την εργασία τους 6 τουλάχιστον μήνες πριν το γάμο.
 - Σταμάτησαν την εργασία τους με το γάμο: όσες άφησαν την εργασία τους το πολύ 6 μήνες πριν ή μετά το γάμο.
 - Σταμάτησαν την εργασία τους με τη γέννηση του πρώτου παιδιού: όσες άφησαν την εργασία τους το πολύ 6 μήνες πριν ή μετά τη γέννηση του πρώτου παιδιού τους.
 - Οι περιπτώσεις επανάκαμψης στην εργασία μπορεί να συμβαίνουν κατά τη διάρκεια οποιασδήποτε περιόδου. Ωστόσο ως εργαζόμενες ορίζονται οι γυναίκες που απασχολήθηκαν για 6 ή περισσότερους μήνες. Σε περίπτωση που η διακοπή εργασίας διάρκεσε λιγότερο από 6 μήνες θεωρούνται ότι επανέκαμψαν όσες εργάστηκαν για διάστημα που ισοδυναμεί τουλάχιστον με το 50% αυτής της διακοπής.
 - Για πρώτη φορά εργάστηκαν μετά το γάμο: τα στοιχεία αυτά έχουν προκύψει απ' ευθείας από το ερωτηματολόγιο.
 - Σταμάτησαν την εργασία τους σε κάποιο μεταγενέστερο στάδιο: όσες δήλωσαν είτε ότι έπαψαν να εργάζονται για τουλάχιστον 6 μήνες μετά τη γέννηση του τελευταίου τους παιδιού ή ότι εργάστηκαν για ποσοστό 75%+ της έγγαμης ζωής τους.
 - Οι υπόλοιπες γυναίκες κατατάχθηκαν στην κατηγορία «εργάζονταν συνέχεια πριν και μετά το γάμο».

ΠΙΝΑΚΑΣ 2

Ποσοστιαία κατανομή των γυναικών, σύμφωνα με την τωρινή εργασιακή τους κατάσταση και το δείκτη εργασίας, κατά διάρκεια γάμου

Τωρινή εργασιακή κατάσταση	Διάρκεια γάμου σε χρόνια				Σύνολο
	< 5 (N=483)	5-9 (N=516)	10-14 (N=422)	15+ (N=460)	
Εργάζονται	37,7	36,2	31,0	33,7	34,8
Δεν εργάζονται	62,3	63,8	69,0	66,3	65,2
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0
Δείκτης Εργασίας					
< 10%	48,0	48,1	54,6	52,6	50,6
10 - 39%	10,6	13,0	15,1	17,4	13,9
40 - 74%	11,8	11,3	11,6	12,8	11,9
75+ %	29,6	27,6	18,7	17,2	23,6
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

νοδική τάση στις γυναίκες που είναι παντρεμένες για λιγότερο από 10 χρόνια, σε σύγκριση με όσες είναι παντρεμένες για περισσότερο από 10 χρόνια.

Για μια βαθύτερη διερεύνηση του ιστορικού εργασίας των γυναικών, σε σχέση με τα πολύ καθοριστικά γεγονότα του γάμου και της γέννησης του πρώτου παιδιού, θα θεωρήσουμε ως δείκτη εργασίας την αναλογία του χρόνου της έγγαμης ζωής των γυναικών που συμμετέχουν στο εργατικό δυναμικό. Αυτός ο δείκτης χρησιμοποιήθηκε πρώτα από τον Weller (1967) για τη διερεύνηση του τρόπου με τον οποίο η συμμετοχή στο εργατικό δυναμικό συνδέεται με την έκταση συμμετοχής των γυναικών σε οικογενειακές δραστηριότητες.¹³ Για τις ανάγκες της έρευνας, οι κατηγορίες του δείκτη εργασίας έχουν α priori καθοριστεί ως μικρότερη του 10% (<10%), ως 10-39%, ως 40-74% και ως 75+%. Η κατηγορία <10%, στους περισσότερους από τους πίνακες, περιλαμβάνει τόσο τις γυναίκες που δεν έχουν εργαστεί ποτέ μετά το γάμο τους, όσο και τις γυναίκες που εργάστηκαν για λιγότερο από 10% της έγγαμης ζωής τους, επειδή η τελευταία αυτή κατηγορία περιλαμβάνει πολύ μικρό αριθμό περιπτώσεων και για το λόγο αυτό δεν κρίθηκε σκόπιμο να εξεταστεί χωριστά.

Εξετάζοντας την κατανομή των γυναικών με βάση τις κατηγορίες του δείκτη εργασίας (Πίνακας 2), παρατηρούμε ότι οι περισσότερες γυναίκες έχουν εργαστεί είτε για 0-10% του χρόνου που ήταν παντρεμένες (51%), ή εργάστηκαν για 75% ή περισσότερο της έγγαμης ζωής τους (24%). Οι υπόλοιπες γυναίκες ανήκουν στις κατηγορίες 10-39% (14%), και 40-74% (12%). Ανάλογα αποτελέσματα συναντάμε και αν εξετάσουμε τα στοιχεία κατά διάρκεια γάμου.

Εξετάζοντας τις επιπτώσεις της ηλικίας, του γάμου και της γέννησης του πρώτου παιδιού στην απασχόληση μετά το γάμο,¹⁴ και γενικότερα στο ιστορικό εργασίας, μπορούμε να δούμε ότι, όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία γάμου και η ηλικία γέννησης του πρώτου παιδιού, τόσο πιθανότερο είναι να έχουν εργαστεί οι γυναίκες μετά το γάμο τους και για σχετικά μεγαλύτερο χρονικό διάστημα. (Πίνακες 3,4). Μεταξύ των γυναικών που παντρεύτηκαν ή έκαναν το πρώτο τους παιδί όταν ήταν 25 χρονών και άνω, τα ποσοστά αυτών που εργάστηκαν μετά το γάμο ήταν πολύ υψηλότερα (62% για την πρώτη περίπτωση και 64% για τη δεύτερη), σε σύγκριση με τις γυναίκες που παντρεύτηκαν ή έκαναν το πρώτο παιδί τους όταν ήταν 20 χρονών ή μικρότερες (44% και 40% αντίστοιχα). Επιπλέον, οι γυναίκες που παντρεύτηκαν ή γέννησαν το πρώτο τους παιδί σε μεγαλύτερη ηλικία, εργάστηκαν για σχετικά μεγαλύτερο χρο-

ΠΙΝΑΚΑΣ 3

Ποσοστιαία κατανομή των γυναικών με βάση την τωρινή εργασιακή τους κατάσταση το δείκτη εργασίας και το ιστορικό εργασίας, για διαφορετικές ηλικίες γάμου των γυναικών

Εργασιακή κατάσταση των γυναικών	Ηλικία Γάμου των Γυναικών (N = 1881)		
	< 20 N=490	20-24 N=865	25+ N=526
Τωρινή εργασία			
Ναι	23,9	34,8	45,1
Όχι	76,1	65,2	54,9
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Δείκτης εργασίας			
0	55,9	39,4	37,8
< 10%	7,4	8,4	5,7
10-39%	14,9	16,3	9,4
40-74%	11,4	12,8	10,6
75+%	190,4	23,1	36,5
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Ιστορικό εργασίας			
Εργάζονταν συνέχεια πριν και μετά το γάμο	4,5	16,9	30,2
Δεν εργάστηκαν ποτέ (πριν ή μετά το γάμο)	33,4	178,1	13,9
Σταμάτησαν την εργασία τους πριν το γάμο και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	7,4	7,3	9,2
Σταμάτησαν την εργασία τους πριν το γάμο, αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	2,4	4,0	1,7
Σταμάτησαν την εργασία τους με το γάμο και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	15,7	15,6	15,4
Σταμάτησαν την εργασία τους με το γάμο αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	1	7,2	4,9
Σταμάτησαν την εργασία τους με τη γέννηση του πρώτου παιδιού και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	7,4	10,9	8,6
Σταμάτησαν την εργασία τους με τη γέννηση του πρώτου παιδιού, αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	4,0	6,5	3,4
Σταμάτησαν την εργασία τους σε κάποιο μεταγενέστερο στάδιο	3,7	8,6	9,5
Για πρώτη φορά εργάστηκαν μετά το γάμο	12,4	5,9	3,2
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

νικό διάστημα. Ανάλογα αποτελέσματα προκύπτουν όταν εξετάζουμε το ιστορικό εργασίας των γυναικών: όσο μεγαλύτερη η ηλικία γάμου και η ηλικία γέννησης του πρώτου παιδιού, τόσο υψηλότερα είναι τα ποσοστά των γυναικών που «εργάζονταν συνέχεια», και τόσο χαμηλότερα είναι τα ποσοστά των γυναικών που δεν έχουν εργαστεί ποτέ. Όσον αφορά τις διακοπές και τις επανακάμψεις στην εργασία, δεν παρατηρήθηκαν κανονικές τάσεις.

Στη συνέχεια εξετάζεται η υπόθεση για τις πιθανές επιπτώσεις του αριθμού των παιδιών και της ηλικίας του μικρότερου παιδιού στις τάσεις απασχόλησης των γυναικών. Όλα τα στοιχεία αναφέρονται στον αριθμό των «ζώντων παιδιών κατά την εποχή της έρευνας», γιατί είναι σαφώς καταλληλότερη μεταβλητή, για τις

ανάγκες ανάλυσης του κεφαλαίου αυτού, από τη μεταβλητή «γεννήσεις ζώντων παιδιών». Τα στοιχεία που παρουσιάζονται εδώ (Πίνακες 5,6), αναφέρονται μόνο στην εργασία κατά την εποχή της έρευνας, γιατί δεν ήταν δυνατόν να διεξαχθεί η συγκεκριμένη αυτή ανάλυση με σημεία αναφοράς του παρελθόντος, εφόσον δεν είχαμε στη διάθεσή μας αρκετά λεπτομερείς πληροφορίες.

Από τον Πίνακα 5 μπορεί κανείς να δει ότι, όπως θα αναμενόταν, το ποσοστό των γυναικών που εργάζονται, μειώνεται με την αύξηση του αριθμού των παιδιών. Ειδικότερα, το ποσοστό αυτό είναι πολύ υψηλότερο για τις γυναίκες χωρίς παιδιά (54%), παρά για τις γυναίκες χωρίς παιδιά (54%), παρά για τις γυναίκες που έχουν παιδιά: είναι 39% για τις γυναίκες με 1 παιδί, 32% για τις γυναίκες με 2 παιδιά και 26% για τις γυναίκες με 3 παιδιά ή περισσότερα. Σε γενικές γραμμές, μπορούμε να πούμε ότι η σχέση αυτή διατηρείται και στις διάφορες ομάδες ηλικιών, αν και στην περίπτωση των γυναικών μεταξύ 25-34 ετών δεν υπάρχει διαφορά στα επίπεδα απασχόλησης μεταξύ των γυναικών χωρίς παιδιά και γυναικών με 1 παιδί. Ωστόσο, σ' αυτή την ομάδα ηλικίας παρατηρείται απότομη πτώση στα ποσοστά εργαζόμενων γυναικών που έχουν δύο ή τρία ή περισσότερα παιδιά, σε σύγκριση με όσες έχουν ένα μόνο παιδί.

Η επίδραση της ηλικίας του μικρότερου παιδιού στη γυναικεία απασχόληση εξετάζεται με βάση τα στοιχεία του Πίνακα 6. Τα δεδομένα για τις γυναίκες με τουλάχιστον ένα παιδί δείχνουν πως δεν είναι γενικός κανόνας ότι όσες γυναίκες έχουν μικρά παιδιά είναι λιγότερο πιθανό να εργάζονται, παρά όσες έχουν μεγαλύτερα. Στην πραγματικότητα, ισχύει το αντίστροφο (με μια μικρή πιθανή εξαίρεση για τις γυναίκες της κατηγορίας 15-24 χρονών): οι γυναίκες με μικρά παιδιά εμφανίζουν ελαφρά υψηλότερα ποσοστά εργασίας από τις υπόλοιπες γυναίκες. Η εικόνα παρουσιάζεται πιο σύνθετη, όταν υπεισέρχεται στην ανάλυση το κριτήριο του αριθμού ζώντων παιδιών.

Για τις γυναίκες με δύο παιδιά, εμφανίζονται περίπου οι ίδιες τάσεις όπως και με το σύνολο των γυναικών, αν και σ' αυτή την περίπτωση οι διαφορές είναι εμφανέστερες.

Ωστόσο, από τις γυναίκες που έχουν ένα μόνο παιδί, όσες έχουν ηλικία 15-24 και 35-44 χρονών, παρουσιάζουν τις ίδιες τάσεις με το σύνολο των γυναικών που έχουν παιδιά. Αντίθετα, όσες είναι 25-34 ετών, με μικρότερο παιδί σε ηλικία 3-5 ετών, εμφανίζουν υψηλότερα ποσοστά απασχόλησης απ' ό,τι εκείνες με παιδιά από 6 ετών και άνω. Για τις γυναίκες με τρία ή περισσότερα παιδιά, τα στοιχεία πιθανόν να μην παρουσιάζουν μεγάλη αξιοπιστία, γιατί οι περιπτώσεις που είχα-

με στη διάθεσή μας ήταν σχετικά λίγες. Παρ' όλ' αυτά, παρατηρείται κάποια κάμψη στο επίπεδο οικονομικής δραστηριότητας των γυναικών, όσο αυξάνει η ηλικία του μικρότερου παιδιού, για τις γυναίκες 35-44 ετών, παρόμοια με την κάμψη που παρατηρείται σε όλες τις γυναίκες της συγκεκριμένης αυτής ομάδας ηλικίας. Το αντίστροφο όμως συμβαίνει για τις γυναίκες 25-34 ετών.

Εξετάζοντας, τώρα, τον αριθμό ωρών εργασίας, παρατηρείται το φαινόμενο οι γυναίκες με μικρά παιδιά να εργάζονται λιγότερες ώρες (λιγότερες από 30 την εβδομάδα) απ' ό,τι οι γυναίκες με μεγαλύτερα παιδιά (Πίνακας 7): το 44% των γυναικών, με παιδιά μικρότερα των 3 ετών, εργάζονται λιγότερο από 30 ώρες την εβδομάδα. Ενώ το ποσοστό αυτό μειώνεται στο 24%, για τις γυναίκες με παιδιά 6 ετών ή μεγαλύτερα. Η διαφοροποίηση αυτή πιθανόν να οφείλεται, σε κάποιο βαθμό, στις νομικές ρυθμίσεις που ισχύουν στην Ελλάδα: στο δημόσιο τομέα, στις γυναίκες με παιδί μικρότερο από 2 ετών επιτρέπεται εργασία μειωμένη κατά 2 ώρες, σε σχέση με την καθιερωμένη πλήρη εργάσιμη μέρα, και σ' εκείνες με παιδί 2-4 ετών, επιτρέπεται εργασία μειωμένη κατά μία ώρα. Στον ιδιωτικό τομέα, οι γυναίκες με παιδί κάτω των 2 ετών δικαιούνται να εργαστούν μία ώρα λιγότερη από το συνηθισμένο ωράριο πλήρους απασχόλησης.

Η επίδραση άλλων μεταβλητών

Στη συνέχεια θα εξεταστεί η πιθανή επίδραση που έχουν στην εργασία των γυναικών άλλες μεταβλητές, εκτός από αυτές του κύκλου ζωής. Ειδικότερα, θα εξεταστεί η επίδραση του ευκαιριακού κόστους, του μορφωτικού επιπέδου, του εισοδήματος του νοικοκυριού, των αντιλήψεων των γυναικών για τους ρόλους των δύο φύλων και των στάσεων των συζύγων στην εργασία των γυναικών - δηλαδή, μεταβλητών που, όπως έχει διαπιστωθεί σε άλλες έρευνες, επιδρούν στη γυναικεία απασχόληση.

Ο Πίνακας 8 δείχνει το ποσοστό των γυναικών που εργάζονταν κατά την εποχή της έρευνας, ανάλογα με το μηνιαίο εισόδημα του νοικοκυριού, μείον το εισόδημα της ίδιας της γυναίκας από την εργασία της. Αν υπήρχε «αποτέλεσμα εισοδήματος», θα αναμενόταν ότι σε νοικοκυριά με χαμηλό εισόδημα το ποσοστό απασχόλησης των γυναικών θα ήταν υψηλό, επειδή η ανάγκη των γυναικών αυτών για εισόδημα θα ήταν μεγαλύτερη. Είναι πιθανό να υπάρχει παρόμοια επίδραση του εισοδήματος όταν το εισόδημα του νοικοκυριού είναι 30.000 δρχ. ή περισσότερο.

ΠΙΝΑΚΑΣ 4

Ποσοστιαία κατανομή των γυναικών, με βάση την τωρινή εργασιακή κατάσταση, το δείκτη εργασίας και το ιστορικό εργασίας, για διαφορετικές ηλικίες των γυναικών κατά τη γέννηση του πρώτου παιδιού

Εργασιακή κατάσταση των γυναικών	Ηλικία των γυναικών κατά την πρώτη γέννηση (N=1743*)		
	< 20	20-24	25+
Τωρινή εργασία			
Ναι	23,4	29,7	41,5
Όχι	76,6	70,3	58,5
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Δείκτης εργασίας			
0	60,5	45,2	35,6
< 10%	6,9	8,2	7,8
10-39%	15,1	16,7	11,6
40-74%	8,9	13,9	11,8
75+ %	8,6	16,0	33,2
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Ιστορικό της εργασίας			
Εργάζονταν συνέχεια πριν και μετά το γάμο	2,7	10,2	26,0
Δεν εργάστηκαν ποτέ (πριν ή μετά το γάμο)	36,8	22,3	13,6
Σταμάτησαν την εργασία τους πριν το γάμο και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	7,9	7,8	7,5
Σταμάτησαν την εργασία τους πριν το γάμο, αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	1,7	3,4	2,8
Σταμάτησαν την εργασία τους με το γάμο και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	17,2	15,9	14,7
Σταμάτησαν την εργασία τους με το γάμο, αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	7,9	7,6	6,1
Σταμάτησαν την εργασία τους με τη γέννηση του πρώτου παιδιού και ουδέποτε ξανάρχισαν να εργάζονται	4,8	10,5	11,6
Σταμάτησαν την εργασία τους με τη γέννηση του πρώτου παιδιού, αλλά εργάστηκαν και πάλι τουλάχιστον μία φορά	4,5	6,6	4,5
Σταμάτησαν την εργασία τους σε κάποιο μεταγενέστερο στάδιο	1,4	8,3	9,4
Για πρώτη φορά εργάστηκαν μετά το γάμο	15,1	7,4	3,8
Σύνολο	100,0	100,0	100,0

* Οι 138 γυναίκες που λείπουν δεν έχουν γεννήσει ποτέ ζωντανό παιδί.

ΠΙΝΑΚΑΣ 5

Ποσοστά εργαζόμενων γυναικών, κατά ηλικία και κατά αριθμό ζώντων παιδιών (Οι παρονομαστές σε παρένθεση)

Ηλικία γυναικών	Χωρίς παιδιά	Ένα παιδί	Δύο παιδιά	Τρία ή τέσσερα παιδιά	Σύνολο
15-24	59,3 (54)	16,0 (125)	10,6 (66)	- (5)	23,6 (250)
25-34	48,5 (68)	48,0 (254)	30,2 (443)	21,3 (80)	36,2 (845)
35-44	57,9 (19)	41,4 (152)	36,7 (490)	29,6 (125)	36,9 (786)
Σύνολο	53,9 (141)	38,6 (531)	32,0 (999)	25,7 (210)	34,8 (1881)

ΠΙΝΑΚΑΣ 6

Ποσοστά εργαζόμενων γυναικών, κατά αριθμό ζώντων παιδιών, και ανάλογα με την ηλικία και του μικρότερου παιδιού, για διάφορες ομάδες ηλικιών (Οι παρονομαστές σε παρένθεση)

Ηλικία των γυναικών	Αριθμός ζώντων παιδιών			
	1+ παιδιά, ηλικία του μικρότερου (σε χρόνια)			
	0	< 3	3-5	6+
15-24	59,3 (54)	12,8 (171)	20,8 (24)	- (1)
25-34	48,5 (68)	37,7 (332)	36,0 (241)	29,8 (204)
35-44	57,9 (19)	44,3 (70)	39,1 (114)	35,0 (583)
Σύνολο	53,9 (141)	31,1 (573)	36,0 (379)	36,6 (788)
Ηλικία των γυναικών	1 παιδί, ηλικίας (σε χρόνια)			
	< 3	3-5	6+	
15-24	15,0 (113)	27,3 (11)	- (1)	
25-34	42,3 (137)	62,1 (58)	47,5 (59)	
35-44	52,9 (17)	47,1 (17)	39,0 (118)	
Σύνολο	31,5 (267)	54,7 (86)	41,6 (178)	
ηλικία των γυναικών	2 παιδιά, από τα οποία το μικρότερο ηλικίας (σε χρόνια)			
	< 3	3-5	6+	
15-24	9,2 (54)	16,7 (12)	- (0)	
25-34	39,5 (157)	29,3 (157)	20,2 (129)	
35-44	42,9 (35)	40,0 (70)	32,7 (385)	
Σύνολο	33,3 (246)	31,8 (239)	31,5 (514)	
Ηλικία των γυναικών	3+ παιδιά, από τα οποία το μικρότερο ηλικίας (σε χρόνια)			
	< 3	3-5	6+	
15-24	- (4)	- (1)	- (0)	
25-34	13,2 (38)	19,2 (26)	43,8 (16)	
35-44	38,9 (18)	29,6 (27)	27,5 (80)	
Σύνολο	20,0 (60)	24,1 (54)	32,0 (96)	

Σε νοικοκυριά όπου το εισόδημα κυμαίνεται μεταξύ 30.000 και 70.000 δρχ., είναι περισσότερες οι γυναίκες εκείνες που εργάζονται (37%), απ' ό,τι σε νοικοκυριά με εισόδημα 70.000 δρχ. ή περισσότερο (28%). Ωστόσο, αντίθετα με ό,τι θα αναμενόταν, το ποσοστό των εργαζόμενων γυναικών σε νοικοκυριά με εισόδημα χαμηλότερο των 30.000, είναι μικρότερο (34%) από το αντίστοιχο ποσοστό στα νοικοκυριά με εισόδημα μεταξύ 30.000 και 70.000 δρχ. Μια πιθανή εξήγηση για το χαμηλό επίπεδο απασχόλησης των γυναικών σε νοικοκυριά χαμηλού εισοδήματος, είναι ότι παρά το γεγονός ότι έχουν ανάγκη να εργαστούν, δεν διαθέτουν τα απαραίτητα προσόντα για να βρουν μια εργασία.

Το ευκαιριακό κόστος ορίζεται ως το εισόδημα που μια μητέρα χάνει, επειδή εργάζεται λιγότερο ή απέχει εντελώς από το εργατικό δυναμικό κατά την εποχή της γέννησης και ανατροφής των παιδιών.¹⁵ Η κατανομή των γυναικών, ανάλογα με την εργασιακή τους κατάσταση την εποχή της έρευνας και τις τιμές του δείκτη εργασίας (δηλαδή, του ποσοστού της έγγαμης ζωής στο εργατικό δυναμικό), σύμφωνα με το μέτρο του ευκαιριακού κόστους, φαίνεται στον Πίνακα 9. Βλέπουμε ότι όσο υψηλότερο είναι το ευκαιριακό κόστος, τόσο υψηλότερο είναι το ποσοστό των γυναικών που εργάζονται κατά την εποχή της έρευνας, και τόσο υψηλότερη η αναλογία της έγγαμης ζωής στη διάρκεια της οποίας έχει εργαστεί η γυναίκα. Ειδι-

ΠΙΝΑΚΑΣ 7

Ποσοστιαία κατανομή των εργαζόμενων γυναικών κατά αριθμό ζώντων παιδιών και ανάλογα με τον αριθμό ωρών εργασίας ανά εβδομάδα

Αριθμός ωρών εργασίας την εβδομάδα	Ηλικία μικρότερου παιδιού (σε χρόνια)			Σύνολο
	< 3	3-5	6+	
	N = 177	N = 134	N = 267	N = 578
< 30 ώρες	43,5	38,1	23,6	33,0
30 + ώρες	56,5	61,9	76,4	67,0
Σύνολο	100,0	100,0	100,0	100,0

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

Ποσοστό γυναικών που εργάζονται ανάλογα με το μηνιαίο εισόδημα του νοικοκυριού, μείον το εισόδημα από την εργασία της γυναίκας

	Εισόδημα του νοικοκυριού, μείον το εισόδημα από την εργασία της συζύγου (Αν υπάρχει εισόδημα)		
	Κατώτερο από 30.000 δρχ. (N = 269)	30.000 - 70.000 δρχ. (N = 1224)	70.000 + δρχ. (N = 285)
Εργάζονται	34,2	37,1	28,4
Δεν εργάζονται	65,8	62,9	71,1
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
			N = 1778 NS = 103*

* Δεν έδωσαν στοιχεία για το εισόδημα του νοικοκυριού.

ΠΙΝΑΚΑΣ 9

Ποσοστιαία κατανομή των γυναικών ανάλογα με την εργασιακή τους κατάσταση κατά την εποχή της έρευνας, το δείκτη εργασίας και με ένα μέτρο του ευκαιριακού κόστους

Εργασιακή κατάσταση των γυναικών	Ευκαιριακό κόστος των γυναικών*		
	< 50 N = 839	50 - 99 N = 833	100 + N = 101
Εργάζονται	24,5	41,9	51,4
Δεν εργάζονται	75,5	58,1	48,6
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Δείκτης εργασίας			
< 10%	62,1	40,7	26,8
10 - 39%	14,5	13,4	14,9
40 - 74%	8,8	14,4	19,8
75 + %	14,5	31,5	38,6
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
		N = 1773 NS = 108**	

* Για τις εργαζόμενες γυναίκες, ο λόγος του εισοδήματος της γυναίκας από την εργασία της, ως προς το εισόδημα του νοικοκυριού, μείον το εισόδημα της γυναίκας από την εργασία της ($\times 100$). Για τις μη εργαζόμενες γυναίκες, ο λόγος του εισοδήματος που εκτιμάται ότι μπορεί να αναμένει μια γυναίκα, με δεδομένη τη μόρφωση και την εργασιακή της εμπειρία, ως προς το εισόδημα του νοικοκυριού ($\times 100$). Η διαδικασία για την εκτίμηση του αναμενόμενου εισοδήματος για τις μη εργαζόμενες γυναίκες, περιγράφεται αναλυτικά από τη Symeonidou (1988).

** Οι 108 περιπτώσεις που λείπουν εδώ, αντιστοιχούν στις γυναίκες που εργάζονταν χωρίς αμοιβή.

κότερα, το ποσοστό των γυναικών που εργάζονταν κατά το χρόνο της έρευνας με ευκαιριακό κόστος 100+, ήταν 51%, δηλαδή περίπου διπλάσιο από το ποσοστό των γυναικών με ευκαιριακό κόστος <50. Αντίστοιχα, ένα πολύ υψηλότερο ποσοστό γυναικών με ευκαιριακό κόστος 100+, έχουν εργαστεί για ποσοστό 75+% του χρόνου της έγγαμης ζωής τους (39%), συγκρινόμενο με τις γυναίκες που το ευκαιριακό κόστος είναι <50 (15%). Δηλαδή, οι γυναίκες εκείνες που μπορούν να πετύχουν μισθούς με σχετική βαρύτητα στο εισόδημα του νοικοκυριού, φαίνεται ότι είναι και εκείνες που συμμετέχουν συχνότερα στο εργατικό δυναμικό.

Αναφορικά με την εκπαίδευση (Πίνακες 10, 11), παρατηρούμε, όπως θα αναμενόταν, ότι όσο υψηλότερο είναι το μορφωτικό επίπεδο, τόσο μεγαλύτερη είναι η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. Οι πιο μορφωμένες γυναίκες είναι πιθανότερο να εργάζονται: 52% των γυναικών με εκπαίδευση ανώτερη από τη μέση, εργάζονταν κατά το χρόνο της έρευνας, σε σύγκριση με το 27% των γυναικών που είχαν μόνο στοιχειώδη εκπαίδευση. Επιπλέον, αυτό ισχύει ανεξάρτητα από την ηλικία του μικρότερου παιδιού τους.

Οι πιο μορφωμένες γυναίκες επίσης έχουν εργαστεί και για αναλογικά μεγαλύτερη διάρκεια της έγγαμης ζωής τους: 61%, με εκπαίδευση ανώτερη της μέσης, έχουν εργαστεί για περισσότερο από το 75% της έγγαμης ζωής τους, σε σύγκριση

με το 13% των γυναικών με στοιχειώδη εκπαίδευση.

Στη διάρκεια της έρευνας, οι γυναίκες ρωτήθηκαν σχετικά με τις στάσεις τους για τους ρόλους των φύλων. Οι ερωτήσεις αυτές χρησιμοποιήθηκαν ως βάση για να υπολογιστεί μια αριθμητική τιμή για κάθε γυναίκα, χωριστά. Στον Πίνακα 12 εκθέτουμε στοιχεία σχετικά με την τωρινή και προηγούμενη εργασία των γυναικών, καθώς και για τις προθέσεις τους για μελλοντική εργασία, σε σχέση με τις στάσεις τους για τους ρόλους των δύο φύλων. Προκύπτουν έτσι τρεις γενικές κατηγορίες στάσεων, που τις ονομάσαμε: «παραδοσιακή», «ουδέτερη» και «ριζοσπαστική». Τα στοιχεία δείχνουν ότι όσο λιγότερο «παραδοσιακές» ήταν οι στάσεις των γυναικών για τους ρόλους των δύο φύλων, τόσο πιθανότερο ήταν να εργάζονται κατά την εποχή της έρευνας: το 47% των γυναικών με «ριζοσπαστικές» στάσεις για τους ρόλους των δύο φύλων εργάζονταν, ενώ το ποσοστό αυτό μειώνεται στο 26% για όσες έχουν «παραδοσιακές» στάσεις. Επιπλέον, όσο λιγότερο «παραδοσιακές» ήταν οι στάσεις αυτές των γυναικών, τόσο υψηλότερο ήταν το ποσοστό της έγγαμης ζωής τους που έχουν εργαστεί: 37% των γυναικών με «ριζοσπαστικές» στάσεις για τους ρόλους των δύο φύλων είχαν εργαστεί για πάνω από το 75% της έγγαμης ζωής τους, σε σύγκριση με το 16% των γυναικών που οι στάσεις τους χαρακτηρίστηκαν ως «παραδοσιακές». Επίσης, όσες γυναίκες δεν

ΠΙΝΑΚΑΣ 10

Ποσοστιαία κατανομή των γυναικών, ανάλογα με την εργασιακή τους κατάσταση κατά την εποχή της έρευνας, και ανάλογα με το δείκτη εργασίας, για διαφορετικά επίπεδα εκπαίδευσης

Τωρινή απασχόληση	Επίπεδο εκπαίδευσης γυναικών		
	Στοιχειώδης	Μέση	Ανώτερη από Μέση
	N = 897	N = 798	N = 186
Εργάζονται	26,5	34,9	51,8
Δεν εργάζονται	73,5	65,1	48,2
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Δείκτης εργασίας			
< 10%	59,0	48,8	18,9
10 - 39%	15,3	14,1	5,9
40 - 74%	12,5	10,5	14,6
75 + %	13,2	26,6	60,9
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
			N = 1881

ΠΙΝΑΚΑΣ 11

Ποσοστά γυναικών που εργάζονταν κατά την εποχή της έρευνας, ανάλογα με την ηλικία του μικρότερου παιδιού και το επίπεδο εκπαίδευσης (Γυναίκες με ένα τουλάχιστον παιδί) (Οι παρονομαστές σε παρένθεση)

Επίπεδο εκπαίδευσης γυναικών	Ηλικία μικρότερου παιδιού (σε χρόνια)		
	< 3	3 - 5	6 +
Στοιχειώδης	17,0 (232)	24,1 (152)	30,6 (466)
Μέση	33,0 (269)	35,2 (178)	33,4 (274)
Ανώτερη	69,4 (72)	75,5 (49)	63,3 (49)
			N = 1741

ΠΙΝΑΚΑΣ 12

Ποσοστά γυναικών ανάλογα με την εργασιακή τους κατάσταση κατά την εποχή της έρευνας, το δείκτη εργασίας και τα σχέδια για μελλοντική εργασία, για διάφορες κατηγορίες στάσεων ως προς τους ρόλους των δύο φύλων

Τωρινή εργασία	Στάσεις γυναικών για τους ρόλους των δύο φύλων		
	Παραδοσιακή (N = 775)	Ουδέτερη (N = 725)	Ριζοσπαστική (N = 381)
Εργάζονται	25,7	38,2	47,0
Δεν εργάζονται	74,3	61,8	53,0
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Δείκτης εργασίας			
< 10%	58,8	47,4	40,1
10 - 39%	14,3	14,5	12,1
40 - 74%	10,5	13,7	11,3
75 + %	16,4	24,4	36,5
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Σχέδια για μελλοντική απασχόληση			
Αναζητούν εργασία	25,3	31,6	35,4
Δεν αναζητούν εργασία	49,2	30,1	17,3
Εργάζονται	25,5	38,3	47,3
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
N = 1881			

εργάζονταν και είχαν «ριζοσπαστικές» στάσεις, ήταν πιθανότερο να αναζητούν εργασία, σε σύγκριση με τις υπόλοιπες. Όλες αυτές οι παραπάνω επιδράσεις υπήρξαν ιδιαίτερα έντονες.

Η σχέση μεταξύ της εργασίας των γυναικών και της αναφερόμενης στάσης του συζύγου στη γυναικεία απασχόληση φαίνεται στον Πίνακα 13. Οι γυναίκες ρωτήθηκαν για τη στάση του συζύγου τους και οι ερωτήσεις χρησιμοποιήθηκαν για την κατασκευή μιας αριθμητικής τιμής, η οποία στη συνέχεια χρησιμοποιήθηκε ως βάση για την κατηγοριοποίηση των συζύγων σε «συντηρητικούς», «ουδέτερους», «προοδευτικούς».¹⁶ Τα στοιχεία δείχνουν με ιδιαίτερη έμφαση, ότι όσο πιο «προοδευτική» η στάση του συζύγου, τόσο πιο συνηθισμένο ήταν οι γυναίκες να εργάζονται κατά την εποχή της έρευνας και τόσο μεγαλύτερη η αναλογία του χρόνου που είχαν διαθέσει για να εργαστούν μετά το γάμο. Ειδικά στις περιπτώσεις που οι σύζυγοι είχαν «προοδευτική» στάση στο θέμα της απασχόλησης των συζύγων τους, το ποσοστό εργασίας των γυναικών ήταν πολύ υψηλότερο (58%) από τις περιπτώσεις που οι σύζυγοι είχαν «συντηρητική» στάση (17%). Επιπλέον, το 42% των γυναικών, που οι σύζυγοί τους είχαν «προοδευτική» στάση στο θέμα αυτό, είχαν εργαστεί για περισσότερο από το 75% της έγγαμης ζωής τους, ενώ το ποσοστό αυτό για τις γυναίκες με συζύγους με «συντηρητική» στάση, ήταν μόνο 10%.

ΑΝΑΚΕΦΑΛΑΙΩΝΟΝΤΑΣ, μπορούμε να

ΠΙΝΑΚΑΣ 13

Ποσοστιαία κατανομή γυναικών, ανάλογα με την εργασιακή τους κατάσταση κατά την εποχή της έρευνας και κατά κατηγορίες του δείκτη εργασίας, για διαφορετικές στάσεις των συζύγων τους ως προς τη γυναικεία απασχόληση

Τωρινή εργασία	Στάσεις των συζύγων για τη γυναικεία απασχόληση		
	Συντηρητική (N = 945)	Ουδέτερη (N = 725)	Προοδευτική (N = 381)
Εργάζονται	17,4	46,8	57,9
Δεν εργάζονται	82,6	53,2	42,1
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
Δείκτης εργασίας			
< 10%	68,9	37,7	26,7
10 - 39%	13,3	15,0	14,0
40 - 74%	7,4	15,5	17,2
75 + %	10,4	31,4	42,1
Σύνολο	100,0	100,0	100,0
N = 1881			

πούμε ότι η συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό είναι στενά συνδεδεμένη με τα γεγονότα του κύκλου ζωής. Στην Ελλάδα, αντίθετα με άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οι γυναίκες που εργάζονται διατηρούν την απασχόλησή τους μέχρι ένα συγκεκριμένο σημείο της ζωής τους, όπως είναι ο γάμος ή η γέννηση του πρώτου τους παιδιού, αλλά στη συνέχεια σταματούν χωρίς να επανέρχονται αργότερα στην αγορά εργασίας. Η ηλικία γάμου και η ηλικία κατά τη γέννηση του πρώτου τους παιδιού, συνδέονται επίσης με τη συμπεριφορά των γυναικών στα θέματα απασχόλησης: όσο μεγαλύτερη είναι η ηλικία γάμου των γυναικών, ή η ηλικία γέννησης του πρώτου τους παιδιού, τόσο συχνότερα εργάζονται μετά το γάμο τους και για σχετικά μακρύτερο χρονικό διάστημα.

Ο αριθμός των παιδιών συνδέεται αρνητικά με την εργασία των γυναικών. Ίδιως μετά το δεύτερο παιδί, τα ποσοστά μειώνονται σημαντικά. Ωστόσο, η ηλικία του μικρότερου παιδιού γενικά δεν συσχετίζεται θετικά με τη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό, ενώ η ηλικία του μικρότερου παιδιού φαίνεται να επιδρά στο ωράριο εργασίας των γυναικών. Το ευκαιριακό κόστος των γυναικών, το μορφωτικό επίπεδο και η προοδευτικότητα στις στάσεις για τους ρόλους των δύο φύλων, όπως και η προοδευτικότητα στις στάσεις των συζύγων για τη γυναικεία απασχόληση, είναι μεταβλητές που συνδέονται θετικά με το επίπεδο τωρινής εργασίας των γυναικών και με την αναλογία της έγγαμης ζωής τους στο εργατικό δυναμικό. Ωστόσο, το εισόδημα του νοικοκυριού, τουλάχιστον όταν ξεπερνά ένα συγκεκριμένο επίπεδο, μπορεί να έχει αρνητική επίδραση στη συμμετοχή των γυναικών στο εργατικό δυναμικό. ■

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. ΕΣΥΕ, Απογραφές πληθυσμού 1961, 1981, και Ο.Ε.Κ.Δ., (1984) *Labour Statistics 1962-1982*. Paris: Ο.Ε.Κ.Δ.
2. Τα ζητήματα αυτά αναπτύσσονται διεξοδικότερα στο Συμμεωνίδου Χ. (1986), «Η εξέλιξη του οικονομικά ενεργού πληθυσμού των γυναικών στην Ελλάδα: 1961-1981». *Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών* 63: 293-317.
3. Για τον ορισμό των γόνιμων γυναικών, βλ. Symeonidou, H. (1988), *Fertility and Employment of Women in the Greater Athens Area*. Ph. D. Thesis: University of London.
4. Βλ. σχετικά: Elder, G.H., Jr. and R.C. Rockwell (1976), «Marital Timing in Women's Life Patterns», *Journal of Family History* 1:34-53. Moore K., S. Hofferth, S. Caldwell, and L.J. Waite (1977), *The Cons-*

- equence of Early Childbearing*, Washington, D.C.: Urban Institute.
5. Βλ. σχετικά: Hudis, P.M. (1976), «Commitment to Work and to Family: Marital Status Differences in Women's Earnings», *Journal of Marriage and the Family* 38:267-278. Joshi, H. (1985), «Motherhood and employment: Change and continuity in post-war Britain», pp. 70-87, in *Measuring Socio-Demographic Change* Conference papers. Office of Population Censuses and Surveys. University of Sussex, 9-11 September 1985. Martin, J., and C. Roberts (1984), *Women and Employment. A Lifetime Perspective*, Department of Employment. Office of Population Censuses and Surveys: London/Her Majesty's Stationery Office. Smith, R.E. (1977), «Sources of Growth in the Female Labor Force, 1971-1975», *Monthly Labor Review* 100:27-29. Waite, L., J. and R.M. Stolzenberg (1976), «Intended Childbearing and Labour Force Participation of Young Women: Insights from Non-Recursive Models», *American Sociological Review* 41: 235-52. Waldman, E., A. Grossman, H. Hayge, and B. Johnson (1979), «Working Mothers in the 1970's: a Look at the Statistics», *Monthly Labor Review* 102:39-49.
 6. Βλ. και Joshi (1985), ό.π., σμ. 5.
 7. Βλ. σχετικά: Bowen, W.C. and T.A. Finegan (1969), *The Economics of Labour Force Participation*, Princeton: N.J. Princeton University Press. Leibowitz, A. (1974), «Education and the Allocation of Women's Time», pp. 171-97, in *Education, Income and Human Behaviour*, edited by F.T. Juster, New York: McGraw-Hill. Spitze, G.D., and L.J. Waite (1981), «Wive's Employment: the Role of Husbands. Perceived Attitudes», *Journal of Marriage and the Family* 43: 117-24.
 8. Βλ. π.χ. Dowdall, J.A. (1974), «Structural and Attitudinal Factors Associated with Female Labour Force Participation». Bureau of Labor Statistics Staff Paper 4. Washington, D.C.: U.S. Department of Labor. Egge, K. and J. Meyer (1979), «Labor Force Participation» in *Dual Careers* (Vol. 1), Washington, D.C.: U.S. Department of Labor, Manpower Administration. Stolzenberg, R.M., and L.J. Waite (1977), «Age, Fertility Expectations and Plans for Employment», *American Sociological Review* 42:769-83. Thornton, A., A.F. Alwin, and D. Camburn (1983), «Sex-Role Attitudes and Attitudinal Change», *American Sociological Review* 48:211-27. Waite, L., J. and R.M. Stolzenberg (1976), ό.π., σμ. 5.
 9. Βλ. σχετικά: Astin, H.S. (1968), «Career Development of Girls during the High School Years», *Journal of Counseling Psychology* 15: 535-540. Spitze, G.D., and J.K. Spaeth (1979), «Employment among Married Female College Graduates», *Social Science Research* 8: 184-199. Spitze, G.D. and L.J. Waite (1981), ό.π., σμ. 7.
 10. Βλ. π.χ. Marini, M.M. (1978), «The transition to adulthood: sex differences in educational attainment and age of marriage», *American Sociological Review* 43: 471-482. Hareven, T.K. (1978), «Introduction: the

- historical study of the life course», pp. 1-16, in *Transitions: the family and the life course in historical perspective*, edited by T.K. Hareven, New York: Academic Press. Spanier, F. and P.C. Glick (1980), «The life cycle of American families. An expanded analysis», *Journal of Family History* 5: 97-111. Waite, L.J. (1980), «Working wives and the family life cycle», *American Journal of Sociology* 86: 272-294.
11. Βλ. π.χ. Elder, G.H. Jr and R.C. Rockwell (1976), ό.π., σμ. 4. Neugarten B. and G.O. Hagestad (1976), «Age and life course», pp. 35-37, in *Handbook of Ageing and the Social Sciences*, edited by R. Binstock and E. Shanas, New York: Van Nostrand Reinhold. Rexroat, C. (1985), «Women's work expectations and labor market experience in early and middle family life cycle stages», *Journal of Marriage and the Family*: 131-142.
 12. Βλ. π.χ. Bouillaguet-Bernard, P.A. Gauvin and N. Prokovas (1985), *Changes in Activity and Employment of Women in the European Economic Community*, Paris: Centre National de la Recherche Scientifique.
 13. Weller, R.H. (1967), «Female work experience and fertility in San Juan-Puerto Rico: a study of selected lower and middle income neighborhoods», Ph. D. Dissertation, Cornell University.
 14. Για τη διευκόλυνση της ερμηνείας των αποτελεσμάτων, οι γυναίκες που δεν έχουν εργαστεί καθόλου (μηδενική κατηγορία του δείκτη εργασίας), εμφανίζονται στην περίπτωση αυτή χωριστά από τις γυναίκες που έχουν εργαστεί για διάστημα μικρότερο από 10% της έγγαμης ζωής τους.
 15. Βλ. π.χ. Cramer, J. (1979), «Employment trends of young mothers and the opportunity cost of babies in the U.S.», *Demography* 16:177-197.
 16. Βλ. Symeonidou (1988), ό.π., σμ. 3.